

בקבוצות של חמש או עשר, אם מצאן עודפות בסכום המתחלק בחמש או בעשר, הרי זו טעות. ואם לאו — הרי העודף מתנה (ע' פרטים נוספים ברי"ף וברמב"ם. והכל לפי דרך המנין הנהוג והסתברות הטעות). ואפילו אם המלוה הוא אדם קשה שאין דרכו במתן חנם, תולים שמא גזל ממנו פעם ועתה מבליעו בהלוואתו להשיב גזלתו. ואפילו היה זה אדם זר שלא היה לו משא ומתן עמו מעולם, שמא אדם אחר גזלו בקשו להבליע גזלה שלו בהלוואתו (רב אשי).

א. אם בא המלוה ואמר טעיתי בחשבון — אפילו בדבר שאין הדעת טועה צריך להחזיר לו (רא"ש; מאירי). ויש חולקים (ע' חו"מ רלב,ב).

ב. כתבו התוס': לדין שאנו מונים אחת אחת, בכל ענין הוי 'בכדי שהדעת טועה'. ובהפרש של סכום גדול גם בזמננו יש לתלות במתנה. והכל לפי הענין. ע' ערוך השלחן רלב).

דף סד

קמט. האם מותר לאדם לומר לחברו, הילך ארבעה זוזים בשביל חבית יין שאצלך, אם תתקלקל — ברשותך נתקלקלה, ואם לאו — ברשותי היא, בין שתזול בין שתתייקר?

אביי אמר שמותר לעשות כן, ואין לחוש לרבית משום 'קרוב שכר ורחוק להפסד' — כיון שמקבל עליו לשאת בהפסד הזולה, הריהו קרוב לזה ולזה.

א. אמר לו אם תתקלקל או תזול — ברשותך, ואם תתייקר — ברשותי, אסור. שכיון שאחריות ההפסד על המוכר, אינו מכר גמור אלא הלואה ומה שמשתכר אם יתייקר — הרי זה אגר נטר. לפי תירוץ אחד בתוס' (וכ"ה בשו"ע קעה,יג), הוא הדין אפילו כשמשך, שנראה כנוטל שכר עבור הקדמת המעות.

ואולם דבר שאינו מזומן עתה אצל המוכר, נראה שגם אם כל האחריות על המוכר — מותר, שכיון שאינו מזומן למסירה, אין נראה שעל הלוקח להתחייב באחריות הלכך אין זה נחשב 'אגר נטר' (עפ"י הג"א בשם ר"י, ועוד).

ב. יש מפרשים (מובא ברמב"ן) שאפילו מקבל עליו המוכר אחריות על קלקול שיארע ליין אצל הלוקח בשביל שמקדים מעותיו, אין זה אגר נטר הואיל והלוקח מקבל עליו יוקרא וזולא.

ויש אומרים דוקא בשאין לו יין, אבל מכר לו יין מסוים שבידו — הרי זו מכירה גמורה ומותר לו לקבל עליו אחריות הקלקול והזול (עפ"י ריטב"א. וע"ע במאירי).

דפים סד — סה

קנ. המלוה את חברו — האם מותר לדור בחצרו בחנם או לשכור ממנו בפחות? האם מותר לו להעביד עבדי חברו?

תנן, המלוה את חברו, לא ידור בחצרו חנם. ולא ישכור ממנו בפחות — מפני שהוא רבית. ומבואר בגמרא בשם רב נחמן, אפילו בחצר שאינה עומדת להשכרה ואדם שאינו עומד לשכור, אם דר בחצרו צריך להעלות לו שכר. ולפי לשון אחרת אין צריך להעלות לו שכר אלא אם אומר לו בפירוש הלוני ודור בחצרי, אבל לא אמר לו — אין לחוש, כי מראש לא הלוהו על דעת כן.

וכן אמר רבא רבא יוסף בר חמא אביו, שלא יעבוד בעבדיו של בעלי חובות שלו בחנם, אפילו הם בטלים ממלאכה — לפי שנראה כרבית.

א. הלכה כלשון ראשונה, שאפילו הלווה ודר בחצרו צריך להעלות לו שכר — וכמו שאמר רבא לאביו, וקבל דבריו (עפ"י רי"ף, רא"ש, תוס' וש"פ).

ב. חצר שאינה עומדת להשכרה, שאין בעליה נחסר כלום בדיוורו של זה, אם אמר 'הלוויני ודור בחצרי' — יש אומרים (כן דייקו מדברי הרמב"ם, וכ"ד הסמ"ג והראב"ד והמאירי ועוד) שמוציאים ממנו בדיינים כרבית קצוצה דעלמא [עכ"פ בגברא דעביד למיגר. מאירי]. ואין כן דעת הרמב"ן הרשב"א והרא"ש, מפני שלא חיסרו כלום ואין כאן נטילת ממון, הלכך אם עבר ודר — פטור מלשלם. [משמע בלשון הראשונים שאפילו לצאת ידי שמים פטור]. ונראה שלהלכה הוא ספקא דדינא, והמוציא מתברו עליו הראיה. (ש"ך קסו סק"ו).

וכן נחלקו ב'הלווה ודר בו' בחצר דלא קיימא לאגרא; האם דינו כאבק רבית, ואם בא לצאת ידי שמים מחזיר — כן דעת הרמב"ם (מלוה ו,ב) והרז"ה. או שמא אפילו אבק רבית אינו, אלא שלכתחילה אסור מפני שנראה כרבית, אבל אם כבר דר פטור מכל וכל. כן כתב הרמב"ן ועוד.

הרי"ד כתב (וכן הוזכרה דעה זו במאירי) שחצר דלא קיימא לאגרא וגברא דלא עביד למיגר — מותר. לא אסרו בגמרא אלא בגברא דעביד למיגר.

ג. בחצר העומדת לשכירות — אם הלווה ודר שם, הרי זה אבק רבית לדברי הכל. ואם עדיין לא פרע לו חובו, לדעת הרי"ף הרמב"ן הרשב"א הריטב"א ונמו"י, אין מחייבים אותו לנכות מהחוב את שכר הדיוור אם דר שם מדעתו, שגם זה כמוהו כהוצאת ממון ואין אבק רבית יוצא בדיינים. ולדעת רבנו אפרים הראב"ד הרז"ה והרא"ש — יכול הלווה לנכות דמי הדיוור מחובו.

והרמב"ם (מלוה ו,ב) כתב שאם היה השכר כנגד החוב, אינו מנכה לו הכל, שאם תסלקו בלא כלום הרי זה כמו שהוציא אותו בדיינים, אלא מנכה קצת כפי ראות עיני הדיינים. והראב"ד השיגו. (וע' אמת ליעקב).

ד. לדעת הרי"ד, לא אסרו לשכור הימנו בפחות אלא בשעת ההלוואה, וגם זה אינו אסור אלא מדרבנן. אבל לאחר ההלוואה מותר. אבל הרמב"ם (מלוה ו,א) כתב לאסור להשכירו בפחות דבר תורה. (וכן משמע בתוס' ע: ד"ה אין) שנקטו בדעת רש"י. ואולם לפרוש רבנו תם כתבו שאינו אסור מהתורה, משום שאין הרווח ודאי, כי שמא יפול הבית וכד' ולא ירויח כלום).

ה. כתבו התוס': אין איסור אלא בדברים מפורסמים, כגון דירה בחצרו, ואפילו היה מרשהו לדור שם בחנם ללא ההלוואה. אבל להשאיל כליו או סוסו — מותר, כיון שבלאו הכי היה משאיל לו. עוד יש לומר שלא אסרו בחצר דלא קיימא לאגרא וגברא דלא עביד למיגר אלא אם דר שם שלא מדעת חברו, שנראה שסומך על ההלוואה שהלווה, אבל מדעתו אין איסור אלא בדבר שלא היה משאיל לו ללא ההלוואה.

ויש חולקים על סברא זו, מפני שאין הדבר ידוע לכל שהם אוהבים כל כך עד שהיו משאילים חצרים זל"ז בחנם, ונראה הדבר כרבית.

ו. לדברי רבנו תם ר"י רמב"ן וריטב"א, אם מלוה לו על המשכון בית או שדה — מותר למלוה לדור בפחות או לאכול הפירות בניכוי החוב, ואין זה בכלל מה שאמרו לא ישכור ממנו בפחות [אם מפני שאין הלווה מפסיד כלום בכך שמשכירו בפחות, שהרי הנכס

ממושכן אצל המלוה ואין הלווה יכול להשכירו לאחרים. או מפני שהמשכון דומה למכר זמני. או מפני שע"י נתינת המשכון מנכה מהחוב בין יעשה פירות בין לא יעשה, ופעמים שכלה החוב בכך, משא"כ בשוכר חצרו בפחות, החוב נשאר קיים אלא שמשלם לו מכיסו]. לא אסרו אלא במלוה סתם. [לפי התוס' מותר אפילו כאשר יש זכות ללווה לסלק את המלוה בכל עת שיפרע].

ורש"י אוסר אף במלוה על הבית, אם דר שם בפחות. ודוקא בביתם וכד' שיש שם הנאה ודאית לדר שם, אבל בכרמים מותר, שפעמים מפסיד ופעמים מרויח. וכן דעת הרמב"ם (מלוה ו) ובה"ג. וכ"כ בתור"פ להחמיר כפרש"י, שלא להלוות על הבית ולדור בו בנכיון. והרא"ש (בתשובה יג, ז), כתב: המחמיר תבוא עליו ברכה. (וע"ע בתשובת הרא"ש המופיעה בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג — ברלין תתפג).

ולדברי הרי"ף (להלן סז) אפילו במשכון-שדה אסור לאכול פירות בנכיון משום אבק רבית, במקום שרשאי הלווה לסלק את המלוה מהקרקע בתוך הזמן).

דף טה

קנא. מה דין החזרת הרבית על ידי בית דין, במקרים הבאים?

א. מי שהיה נושה בחברו דמי רבית, ופרעם לו בתבואה במחיר מוזל ממחירה בשוק.

ב. נטל חפץ מסויים ברבית.

ג. היה נושה בחברו י"ב זוז של רבית, ושכר ממנו את חצרו בי"ב, בפרעון הרבית, ולאחרים היא נשכרת בעשרה.

א. נתן לחברו תבואה בעד הרבית שנתחייב לו; מחירה בשוק ארבע סאים לזוז וזה נתנה לו בחמש לזוז, אמר אביי: כשמוציאים אותה ממנו, הארבע מוציאים (או דמיהם) — אם רצה אחד מהם בקיום המקח. רמב"ן (עוד) והשאר שלו. רבא אמר: חמש מוציאים — שהכל בא לידו מתחילה בתורת רבית. הלכה כרבא (רי"ף; רמב"ם מלוה ה, טו).

היה המלוה חפץ בחטים עצמן, מוציאים ממנו דמי חמש סאים שקיבל, אעפ"י שלא קצצו אלא דמי ארבע (עפ"י רמב"ן ועוד). ואם המלוה מוכן להחזיר החטים והלווה רוצה לקיים המקח ותובע דמים — יש אומרים שגם בזה צריך המלוה ליתן לו דמי חמש (נמוקי יוסף). ויש מי שתמה על כך, ודייק מהטור והשו"ע שבאופן זה אינו חייב ליתן אלא דמי ארבע (עפ"י הגרא"ז מלצר בהגהותיו לרמב"ן).

ב. נטל גלימה (וכל דבר המסוים. ראשונים) ברבית — אביי אמר: מוציאים את דמי הרבית ממנו אבל הגלימה נשארת בידו. רבא אמר: גלימה מוציאים, כדי שלא יאמרו, גלימה שמתכסה בה זה, גלימה של רבית היא.

א. הלכה כרבא (רמב"ם מלוה ה, טו וש"פ) שמחזיר החפץ עצמו. אבל דבר שאינו מסוים, קנאו לדברי הכל ומחזיר לו הדמים.

ונחלקו האחרונים כאשר קצצו מתחילה על חפץ ונתנו לו — האם קנאו ואינו חייב להחזיר אלא דמים [ויכול לקדש בו אשה] (אבני מלואים כה סק"ב), אם לאו (משנה למלך מלוה ה, טו. ומובא בפתי תשובה קסא סק"ט).

ב. מחל לו הלווה על החפץ — אין צריך להחזירו (משנה למלך — מובא בפתחי תשובה קסא, ט. וכן כתב החוות-דעת. ובספר גדולי תרומה מסתפק).

ג. אמר רבא: היה נושה בחברו י"ב זוז של רבית, והשכיר לו חברו באותם הדמים מקום ששכרו שוה עשרה, כשמוציאים ממנו — מוציאים י"ב ולא עשרה, שהרי הסכים לקבל עליו את השכירות בי"ב. א. דין זה לא נאמר אלא כששכר בי"ב מרצונו, אבל אם הלווה התנה עמו מתחילה שחצרו הנשכרת בעשרה ישכיר אותה לו בי"ב — כשמוציאים ממנו אין מוציאים אלא עשרה (רשב"א, מובא ביה יוסף ובש"ך, וכפי שהסביר המשנה-למלך ח, טו).

ב. יש מי שכתב שבדוקא נקטו שכירות, אבל לקח הימנו חפץ ברבית שפסק לו, ובשוק הוא שוה פחות — יכול להחזיר לו אותו החפץ שנטל, שיכול לבטל את המקח ולהחזיר החפץ שלקח באיסור, ואינו חייב להחזיר לו כל הדמים שקצץ (עפ"י פרישה י"ד קסא, טז. והיינו דוקא בדבר המסויים שחזר בעינו, כמבואר בדבריו). ואין כן דעת הט"ז (שם סק"ו).
ואם החפץ שקיבל אינו בעין, לכל הדעות משלם לו דמי הרבית כפי שקצצו — משום 'סברת וקבלת' (כן מבואר בפרישה ובמשנה למלך — מלוה ח, טו). מאידך גיסא, נראה שאם הלווה רוצה בדוקא את החפץ שנתן, מסתבר שאפילו להט"ז אין המלוה חייב להוסיף עליו כלום (ע' גדולי תרומה).

קנב. א. האם מותר להרבות על השכר ועל המכר בשביל עיכוב התשלום?

- ב. האם מותר למכור נכס וליתן מקצת דמים, ועד שיפרע הכל המוכר יאכל פירות או הלוקח?
- ג. משכן לו בית או שדה על הלוואתו ואמר לו, לכשתרצה למכרם לא תמכרם אלא לי — מהו?
- ד. המוכר לחברו בית או שדה ואמר לו, לכשיהיו לי מעות החזירם לי — מהו? ומה הדין כשהלוקח אמר לכשיהיו לך מעות אחזירם לך?

א. מרבים על השכר בשביל המתנת המעות ואין מרבים על המכר. כיצד? השכיר לו את חצרו ואמר לו: אם תשלמני עכשו — הרי הוא לך בעשר סלעים לשנה. ואם תשלם של חדש בחדשו — שלם סלע לחודש. הואיל ודין השכירות להשתלם בסופה (כשכיר שנה בשנה — שכירות של שנה זו אינה משתלמת אלא בשנה אחרת), הרי שאין בהמתנת התשלום משום 'אגר נטר ליה' אלא זהו זמנו, ומה שמפחית לו עתה — הוזלה היא שמוזיל לו, ומותר. (ואולם להעלות המחיר בגלל איחור התשלום לאחר תום ימי השכירות — אסור. ר"י. מובא בהגהות אשר"י).

אבל כגון זה במכר — אסור, שהרי צריך לשלם לו מיד, ומה שמאריך לו את הזמן ומוסיף על התשלום בשל כך, זהו 'אגר נטר' ואבק רבית הוא (רמב"ם ח, א).
לדברי רב נחמן, אין הדברים הללו אמורים אלא במפרש, אבל אם אינו מפרש אלא מוכר סחורה בהמתנת התשלום ליום פלוני ביותר מדמיה של עכשיו — מותר [וזהו 'טרשא'].

א. רבנו תם ועוד פוסקים נקטו הלכה כרב נחמן. ויש אומרים שאין הלכה כדבריו וכן נקטו הראשונים בדעת הרי"ף וכ"פ הרמב"ן).

ב. לפרש"י והרז"ה (וכן משמע מהרשב"א שנקט לעיקר הדין), מדובר שהזכיר הסכום במפורש, ואעפ"י כ' אם לא פירש שעכשיו בכך וכך ואחר כך בכך וכך — מותר. והרמב"ן חולק (עפ"י פירוש הגאונים) שבהזכרת הסכום בכל אופן אסור. אין מדובר אלא כשאומר אם תשלמני לאחר זמן — שלם כמחיר השער שבאותה שעה.

ג. יש אומרים שאין התר להעלות את המחיר כשמשלם לאחר זמן אלא לפי השווי האמיתי באותו זמן, אבל כשמעלה ליותר מכך — הרי זה אגר נטר, ודינו כמפרש (או"ז עפ"י ר"ח, מובא בהג"א. ושם נקט שאין כן דעת רש"י. אבל הרמב"ן כתב שאף לרש"י אסור. לא התירו אלא כשקוצץ כפי השער הנהוג ברוב השנים לאותו הזמן).

ד. לדברי התוס' (סג:) לא התיר רב נחמן אלא בדבר שאין שומתו ידועה, אבל כשיש לו מחיר ידוע — הרי זה כמפרש. ויש אומרים אפילו אין שומתו ידועה, אם מעלה את המחיר הרבה עד שניכר הדבר שבשביל המתנת המעות עושה זאת — אסור (יו"ד קעג,א).

ה. להלכה, אם לא קצץ מחיר אלא אמר שאם ישלם בזמן מסוים, ישלם כפי השער שינהג באותה שעה שמשלם, בין אם יתייקר בין אם יוזל — הש"ך (קעג סק"ג) כתב עפ"י ר"ת להתיר אעפ"י שיש עתה שער קבוע ודרכו להתייקר באותו זמן שאמר. וכמה אחרונים סוברים שאם יש עתה שער קבוע אסור (ע' רעק"א שם; שו"ע הגר"ז ועוד).

ויש אומרים שאם מנהג המקום לשלם לאחר זמן, מותר לפרש שאם משלם עכשיו יטול בפחות ואם ישלם באיחור כפי המקובל, ישלם כשער היוצא באותה שעה (ע' בספר בריית יהודה כב,ח).

רב פפא התיר לעשות כן במכר, באופן שאין ענין למוכר להקדים המכירה, שהסחורה עמידה ואינה מתקלקלת והוא עשיר ואינו נצרך למעות, שאז אין נראה כאגר נטר ליה. ורב ששת בנו של רב אידי לא סבר כן — מה ראית לילך אחר המוכר ולא אחר הלקוחות שלהם זהו אגר נטר, כי אילו היו להם מעות, הלא היו קונים עתה הכל בזול. ואין הלכה כרב פפא (רבא — להלן סה.).

פרשו התוס' שרב פפא התיר אף כשקצץ הדבר במפורש או שהשער קבוע דהוי כמפרש. ויש סוברים שרב פפא מדבר בשלא קצץ (ערא"ש שפירש בדעת הרי"ף דרב פפא עדיפא מר"נ. וכ"מ בהשגות הראב"ד על המאור, ועוד).

אמר רב חמא: בכגון העסק שלי — מותר, שהלקוחות לוקחים ממני סחורה ועדיין עומדת באחריותי (רש"י ועוד) עד שימכרוה במקום אחר, וכיון שכך, אין המעות מלוה אצלם עד שמוכרים אותה. וכן הלכה. (ומותר אפילו כשקצץ במפורש להעלות יותר מדמיה אם אין משלם עכשיו. תוס').

התוס' והרמב"ן מפרשים שאין די בכך שאחריות המוכר על הסחורה, דהתינח בהליכתם, אבל הלא היו טורחים עבורו להוליך סחורתו ולמכרה, נמצא שנשכר בשביל ההלוואה שנתן — לכך הוצרכו בגמרא לומר טעם נוסף, שאף בחזרתם נשכרים, שבכל מקום שהיו הולכים עזבו מהם המכס וגם היו תופסים השוק עד בואם, שלא יהא אדם רשאי למכור עד שימכרו הם — מאחר ונקראת על שמו של רב חמא.

ולדעת הרז"ה, אם האחריות על המוכר — די בכך. וכאן מדובר שאחריות הדרך על הלוקח ואעפ"כ טובה היא להם שהסחורה עומדת ברשות המוכר לענין זה שאין גובים מהם מכס ותופסים להם השוק.

והרמב"ם (מלוה ח,ג) פסק שאם אחריות הסחורה בתוך הזמן על המוכר, והלוקח יכול להחזירה לו אם לא ימצא למכרה ולהרויח בה. או אפילו האחריות על הלוקח, והוא נשכר בשביל טיפולו וטרחו וגם יכול להחזירה לו אם לא ימצא למכרה — מותר ליטול יתר משוויה.

ב. מכר לו שדה ונתן לו מקצת דמים; —

אמר לו: כאשר תביא את שאר הדמים, קנה מעכשיו — שניהם אסורים לאכול פירות, שאם יאכל

המוכר, שמא ייגמר המקח והשדה קנויה ללוקח משעה ראשונה ונמצא שאכל המוכר פירות משדה לא לו בשביל המתנת המעות. ואם יאכל הלוקח, שמא לבסוף לא ישלם ונמצא המקח בטל והרי אכל פירות בשביל הדמים שקיבל המוכר ונשתמש בהם. והרי זה אבק רבית. אלא ישלישו הפירות אצל אחר, אם יגמור מקחו — יתנם ללוקח ואם לאו יחזיר המוכר הדמים שקיבל ויטול פירותיו. כן היא דעת סתם משנתנו. ואילו לרבי יהודה מותר הדבר, שלדבריו צד אחד ברבית מותר. (רהב"ד). ולר"ב (סג.) לא התיר רבי יהודה אלא ברבית על מנת להחזיר.

א. משמע שאין להם התר לאכול הפירות על מנת שאם ייגמר המקח, יחזיר המוכר ללוקח כל הפירות שאכל, ואם לא ייגמר — יחזיר הלוקח למוכר. ומכאן נראה כדברי רבא (סג.) שרבית על מנת להחזיר אסורה לרבנן. ונראה שכן יש לנהוג להלכה, אם מדינא או מצד חומרא (עפ"י רשב"א כאן ולהלן סז.).

ב. צ"ע האם לרבי יהודה מותר לשניהם כאחד לאכול, או שמא כיון שממ"נ יש כאן רבית לזה או לזה אסור. אמר לו: כאשר תביא שאר הדמים תקנה — מוכר מותר לאכול פירות, שהרי עתה השדה שלו. ולוקח אסור [אפילו לרבי יהודה], שהרי אוכל פירות בשביל שנתן מעות למוכר להשתמש בהם. אמר לו: קנה מעכשיו — לוקח מותר לאכול פירות ומוכר אסור [אפילו לרבי יהודה], שהרי זה אוכל פירות בשביל שממתין לתשלום.

וכן הוא בסתם, קונה את השדה כולה עכשיו בנתינת מקצת הדמים כדלעיל מח: הג"א. וכ"כ הרשב"א [וצ"ע שלא הזכיר מהסוגיא הנ"ל]. אמר לו: קנה כשיעור הדמים שאתה משלם — שניהם מותרים; הלוקח אוכל פירות קרקע לפי הדמים שנתן, והמוכר אוכל השאר.

ג. משכן לו בית או שדה ואמר לו: לכשתרצה למכרם לא תמכרם אלא לי בדמיהם הללו (והם שוים יותר) — אסור. בשויהם — מותר (אפילו אם אומר לו 'על מנת כן אני מלוה לך' יו"ד קעב, ד). ולרבי יהודה מותר אפילו בפחות משוים, שהרי זה צד אחד ברבית, כי שמא לא ירצה למכרם.

א. איסור זה אבק רבית הוא, ואינו יוצא בדיונים (הג"א, מאו"י. וכן הביא הש"ך (קעב סקכ"ט) מהב"ח, משום שצד אחד ברבית אינו אלא מדרבנן). והריטב"א כתב שרבית קצוצה היא זו. ב. אם מכר לאחר בדמים יתרים ממה שאמר לזה — מכרו קיים, שהוויים אנסוהו למכור לאחר, ויש טענת אונס כזו בממון (ראשונים, עפ"י ע"ז עב).

בא למכור לאחרים באותם דמים שאמר לזה — מהרמב"ן מבואר שאסור למכור ללווה משום שנראה כרבית, הלכך מכירתו לאחרים מכירה. ואילו הרשב"א נטה לומר שכל שנתחייב לראשון בקנין, קנה הראשון ואין יכול למכור לאחרים.

ד. מכר לחברו בית או שדה ואמר לו, לכשיהיו לי מעות החזירים לי — אסור, שאם לאחר זמן יתן לו מעות נמצא שאין זה מכר, וכשאכל זה פירות — שכר מעותיו הוא נוטל. [ולרבי יהודה מותר. תוס']. יש מהאחרונים שכתבו שלא אסרו אלא באופן שהותנה לכשיחזיר לו המעות יתבטל המקח למפרע, אבל אמר לכשיהיו לי מעות תחזור ותמכור לי בקנין, מותר. ויש מי שצדד בדבר. [אם עשה כן ובינתים אכל הלוקח פירות — אמר רבה בר רב הונא: מסתבר שאין מוציאים אותם ממנו בדיונים. וכן אמר רבא — שכאבק רבית הוא ולא רבית קצוצה (עפ"י גמרא סז.)]. אבל הלוקח שאמר לכשיהיו לך מעות אחזירם לך — מותר. ופרשו בגמרא, לפי שהיה למוכר להתנות

תנאי זה שהוא לטובתו, והוא לא התנה אלא הלוקח — לפטמו בדברי תנחומים אמר כן, ואין תוקף מחייב לדבריו. (וכגון שכבר עמדו לגמור המקח, ואז הלוקח אמר כן לפייסו. תוס').

דף סו

קנג. שנים שעושים קנין או עסק אחר ביניהם, ומתנים תנאים שונים — האם יש הבדל מי מהצדדים אומר את תנאי המכר ופרטיו?

כאשר אחד מן הצדדים מבטיח או מתנה דברים שהם לרעת עצמו ולטובת הצד שכנגדו, ללא שהצד השני התנה אותם (ולא קבלו קנין על אותם דברים. הג"א) — אין אלו אלא פטומי דברים בעלמא, לנחם לב חברו, ואינם מחייבים.

א. דוקא כאשר היתה הסכמה לגמור העסק ללא אותה התחייבות, והיו קרובים לגמר ואז הוסיף דברים מעצמו והלה שתק — בזה אנו מניחים שלא אמר כן אלא להניח עצבו ורגזו של חברו. אבל אם פתח באמירה זו, ודאי לא נתכוין השני לקנות אלא על סמך אותם דברים שנאמרו בתחילה. כן כתבו התוס' ועוד ראשונים. ויש מצדדים בדעת רש"י שאין חילוק בדבר אלא הכל תלוי מי הוא המתנה, אם זה שנעשה התנאי לטובתו או זה שכנגדו (ע' יד דוד).

ב. יש שפרשו שאין הדבר תלוי מי מתנה אלא כל שנאמרו הדברים לאחר גמר הקנין — פטומי מילי בעלמא הם, וכל שנאמרו קודם גמר הקנין — חלים (דעה זו כתבה הראב"ד משמם של ראשונים). וכבר הקשו על פירוש זה (ערשב"א ועוד).

והובאו בסוגיא שלש דוגמאות בדבר; —

אחד מכר שדה לחברו שלא באחריות, וכאשר ראה שהלוקח עצב, אמר לו: אם יטרפוה ממך — אגבר מהטוב שבנכסי. אמר אמימר: פטומי מילי בעלמא הוא.

מכר לו בית או שדה, ואמר לו הלוקח: לכשיהיו לך מעות אחזירם לך — אין דבריו מחייבים, הלכך מותר לעשות כן ואין לחוש משום רבית [שמא יחזיר המקח ונמצא שאכל פירות בשכר המתנת מעות]. נטה אחד למות וכתב גט לאשתו. ראתהו נאנת, אמרה לו: מדוע תאנת, אם תבריא — שלך אני. ונתן לה הגט. אמר רב זביד: פטומי מילי בעלמא הוא והריהי מגורשת גם אם לבסוף הבריא. מדובר שאמרה דבריה לאחר שהגט נכתב, קודם נתינתו. וצריך עיון אם אמרה קודם כתיבה, שמא על דעת דבריה נתן (נמוקי יוסף).

קנד. א. הלווהו על שדהו, ואמר לו: אם אי אתה נותן לי מעותי מכאן ועד שלש שנים — השדה שלי. האם יש תוקף לדבריו? ומה דין הפירות?

ב. אלו כללים בדין 'אסמכתא' מבוארים בסוגיא?

ג. לקח שדה מחברו ואמר לו: אם יטרפוה בעלי חובותיך ממני, הגבה לי מ'עדי עדית' שבשדותיך. וחברו לא נאות להגבותו אלא מעדית. לאחר מכן נשטפה עדי-עדית שלו — האם הלוקח חוזר וגובה אחריותו מהעדית כפי שדיברו, אם לא?

א. תנן: הלווהו על שדהו ואמר לו, אם אי אתה נותן לי מעותי מכאן ועד שלש שנים, הרי היא שלי — הרי היא שלו. רב נחמן תלה דין זה בשאלה האם 'אסמכתא' (— הבטחה בעלמא לסמוך על דבריו, שאם לא